

Maciej Strutyński

NEOPOGAŃSTWO

Wydawnictwo WAM
Kraków 2014

Zgodnie uważa się, że poznanie religii oraz dialog międzyreligijny mają zasadnicze znaczenie dla naszych czasów. Jednak z tą powszechnie uznawaną potrzebą podejmowania powyższych kwestii nie zawsze idzie w parze dostępność podstawowych narzędzi, które byłyby adekwatne, wiarygodne i zrozumiałe.

Celem tej serii jest dostarczenie rzetelnej, podstawowej wiedzy na temat różnych religii, jak i przedstawienie zasadniczych elementów potrzebnych do konfrontacji poszczególnych tradycji religijnych z chrześcijaństwem. Przy tym ostatnim zabiegu nie kieruje nami żaden duch apologetyczny ani tym bardziej chęć ukazania hierarchii religii. Wynika on raczej z przekonania, że dla ułatwienia autentycznego spotkania między osobami, religiami i kulturami potrzebna jest także jasna świadomość wzajemnych różnic.

Teksty niniejszej serii mają charakter wprowadzenia, koncentrują się na początkach, księgach świętych, tradycji, praktykach, nauce, konfrontacji-dialogu z chrześcijaństwem, podając również podstawową bibliografię do dalszych studiów.

© Wydawnictwo WAM, 2014

Redakcja naukowa
dr Elżbieta Przybył-Sadowska

Korekta
Sylvia Łopatecka

Projekt okładki
Sebastian Stachowski

ISBN 978-83-7767-165-8

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA

tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 12 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Drukarnia Wydawnictwa WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

Wstęp

Badacze wskazują, że środowiska związane z tymi wierzeniami można klasyfikować według różnych kryteriów, gdyż każdy ruch kładzie nacisk na inny element rzeczywistości¹. Niektóre grupy skupiają się wyłącznie na sferze kultowej, inne chcą zaznaczyć swoją obecność w sferze społecznej, kulturowej czy politycznej. Różne jest też ich podejście do wierzeń przedchrześcijańskich. Podczas gdy jedne grupy starają się jak najdokładniej je odtworzyć, inne dopuszczają pewną swobodę w kreowaniu nowych wartości, symboli czy rytuałów. Wiele

---

¹ Efektem zainteresowania środowiska naukowego ruchami neopogańskimi są liczne publikacje (monografie i opracowania cząstkowe), jakie pojawiły się w Polsce w ostatnich latach. Por. np. S. Simpson, *Native Faith, Polish Neo – Pagan at the Brink of the 21st Century*, Kraków 2000; R. Okraska, *W kregu Odyna i Tryglawa. Neopoganizm w Polsce i na świecie (zarys problematyki)*, Biła Podlaska 2001; dwa numery periodyku „Państwo i Społeczeństwo” pod red. A. Gajdy i Jacka M. Majchrowskiego, oba zatytułowane *Neopogaństwo w Polsce* z 2008 i 2009 r.; monograficzny numer „Kwartalnika Religioznawczego Nomos” 2005, nr 51/52 (pod red. B. Grotta). Warto wskazać też na liczne publikacje obcojęzyczne: R. Hutton, *The Triumph of the Moon. A History of Modern Pagan Witchcraft*, New York 1999; I. Bonewits, *Essential Guide to Druidism*, New York 2006; G. Harvey, *Contemporary Paganism. Listening People Speaking Earth*, New York 2000; M. Gardell, *Gods of the Blood. The Pagan Revival and White Separatism*, Durham and London 2003; R. Rudgley, *Pagan Resurrection. A Force for Evil or the Future of Western Spirituality?*, London 2007. Bardziej popularny charakter ma pozycja: P. Jennings, *Pagan Paths. A Guide to Wicca, Druidry, Asatru, Shamanism and other Pagan Practices*, Kent 2002. Więcej wskazówek – zob. bibliografia zamieszczona na końcu książki.

z omawianych ruchów nie ma (i nigdy nie miało) usystematyzowanej kosmologii, antropologii czy teologii. Kwestie te stanowią dopiero przedmiot dyskusji i są na bieżąco zmieniane przez ich członków. Pojawiają się też próby oparcia podstaw wiary na źródłach pisanych, których jednak, w przypadku wielu religii przedchrześcijańskich, po prostu brak. Taka sytuacja ma miejsce m.in. w Rodzimej Wierze, która w poszukiwaniach swojej tożsamości religijnej opiera się na Rygwedzie. Często też się zdarza, że osoby przyznające się do tej samej tradycji wyznaniowej deklarują różne poglądy, na przykład mają odmienne przekonania na temat sposobu bytowania po śmierci. Zatem zrekonstruowanie przekonań wszystkich ruchów neopogańskich jest niezwykle trudne, a prawdopodobnie wręcz niemożliwe. To żywa, stale zmieniająca się materia, w której stale pojawiają się nowe inicjatywy, inne zaś zwyczajnie z czasem zamierają.

Czytelnik tej książki łatwo też zauważy, że nie wszystkim aspektom związanym z wierzeniami neopogańskimi poświęcono równie wiele uwagi. Bierze się to stąd, że środowiska neopogańskie nie rozwijają równomiernie treści swych doktryn. Niektóre mocno rozbudowują kwestie antropologiczne, bądź etyczne, inne koncentrują się na kulcie, a jeszcze inne na społecznym aspekcie funkcjonowania wartości etosu neopogańskiego.

Niniejsza praca nie jest więc, i być nie może, szczegółowym kompendium całego neopogaństwa. Jej celem jest, jak stwierdziliśmy na samym początku, jedynie przybliżenie tego niezwykle zróżnicowanego i ciekawego fenomenu współczesnej religijności, jakim są ruchy neopogańskie.

Kwestie terminologiczne i definicyjne

W naukach humanistycznych kwestie definicyjne budzą zazwyczaj wiele sporów. Trudno znaleźć dziedzinę wiedzy, w której panowałby całkowity *consensus*. Podobnie rzecz się ma w przypadku badaczy ruchów odwołujących się do wierzeń neopogańskich. Zacznijmy od terminu „pogaństwo”. Termin ten pochodzi od łacińskiego słowa *paganus* oznaczającego wieśniaka. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa takim mianem obdarzano mieszkańców terenów wiejskich, którzy często pozostawali wierni dawnym, przedchrześcijańskim wierzeniom. Był to więc termin mający wydźwięk pejoratywny.

Z kolei określenie „neopogaństwo” odnosi się do nurtu religijno-światopoglądowego pojawiającego się w wieku XVIII i obecnego w kolejnych epokach. Przedrostek „neo” („nowy”) oznacza odrodzenie pewnego zjawiska. I podobnie jak w przypadku terminu „poganin”, także określenie „neopoganin” często bywa nacechowane negatywnie. Takie zarzuty wobec tego terminu wysuwają przede wszystkim same środowiska zaangażowane w kultury przedchrześcijańskie, których przedstawiciele twierdzą, że nazwa „neopogaństwo” została im nadana przez przeciwników. Stąd często spotkać się można z wyraźną niechęcią do stosowania tego terminu.

Chcąc uniknąć negatywnych skojarzeń w literaturze polskiej, często stosuje się więc termin „wiara rodzima”. W literaturze anglojęzycznej natomiast, jak zauważa Scott Simpson, autorzy posługują się: „[...] szerokim zakresem terminów służących do opisania mniej więcej tego samego, lub analogicznych do niego zjawisk”². W użyciu są nie tylko terminy, które wspomnieliśmy powyżej („neopoganie” „poganie”, czy „rodzima/tubylcza wiara”), ale także wiele innych określeń (np. „nowi poganie”, „nowocześni poganie”, „wyznawcy tradycyjnych religii europejskich”, czy też „wyznawcy miejscowych [tubylczych] religii”). W niniejszej pracy będziemy posługiwać się terminem „neopogaństwo”, pojęcie to będziemy jednak stosować wyłącznie w kategoriach opisowych, prezentujących konkretne zjawisko rozwijające się od XX wieku, a nie w jego sensie wartościującym.

Innym terminem anglojęzycznym pojawiającym się w rozważaniach jest *heathenism*. Jak stwierdza Graham Harvey: „*Heathen* to północnoeuropejski odpowiednik pochodzącego z łaciny określenia ‘poganin’, które ma podobne konotacje dla użytkowników”³. Ten sam autor stwierdza także, że wiele osób i grup woli używać słowa „heathen” niż „pagan”. Zjawisko to jest znane także w Polsce. Członkowie niektórych grup neopogańskich preferują słowo „rodzimowierca”, uznając, iż termin „poganin” jest pogardliwą nazwą nadawaną przez chrześcijan ludziom niepodzielającym ich wiary w Chrystusa.

² S. Simpson, *Native Faith...*, dz. cyt., s. 20. (Wszystkie zamieszczone w książce tłumaczenia, o ile nie podaje, że jest inaczej, pochodzą ode mnie – M.S.).

³ G. Harvey, *Heathenism: a North European Pagan Tradition*, [w:] *Paganism today*, dz. cyt., s. 49.

Jaki jest zatem zakres przedmiotowy tych nazw? Co składa się na treść terminu „neopogaństwo”? Arkadiusz Sołtysiak twierdzi, że neopogaństwo to „ogólna nazwa współczesnych ruchów religijnych, odwołujących się do przedchrześcijańskich religii europejskich. Istnieje wiele nurtów neopogaństwa, często znacznie różniących się między sobą. Ich cechą wspólną jest romantyczna wizja przeszłości i negatywna ocena współczesnej cywilizacji, kojarzonej z chrześcijaństwem. Niektóre odmiany neopogaństwa [...] są próbami rekonstrukcji starożytnych i średniowiecznych wierzeń pogańskich, inne [...] tworzą własne wizje przeszłości, jeszcze inne [...] to raczej odwołujące się do przeszłości ruchy społeczno-polityczne niż religie”⁴. Z pewnością, mimo oczywistych różnic, wspólne dla neopogan jest przeświadczenie o negatywnym wpływie religii uniwersalistycznych, zwłaszcza chrześcijaństwa, na dzieje ludzi. Pojawiający się w tym kontekście termin „religie etniczne” sugeruje, iż każdy naród ma odpowiednią dla siebie religię. Zgodnie z tym ujęciem własna (rodzima) religia jest gwarantem odpowiednich relacji między bogami a ludźmi. Opiera się to na przekonaniu, że należy czcić własnych bogów, inni zaś, obcy bogowie, nie będą odczuwać związku z nie-swoim ludem, mogą więc wręcz stanowić dla niego zagrożenie.

Remigiusz Okraska, wskazując na różnice między terminami „neopogaństwo” i „neopoganizm”, stwierdza, że ten drugi termin jest właściwszy, bowiem „nie mamy do czynienia z naturalnym, organicznym systemem wierzeń, lecz ze zideologizowaną, stworzoną w sposób

⁴ A. Sołtysiak, *Neopogaństwo*, [w:] *Religia. Encyklopedia PWN*, T. Gadacz, B. Milerski (red.), Warszawa 2003, t. 7, s. 253.

częściowo sztuczny, doktryną o wtórnym charakterze, z nowoczesnym konstruktem przypominającym inne ideologie”⁵. Nie wchodząc w dyskusję na temat związków religii i ideologii, trzeba zauważyć, że rozróżnienie na „neopogaństwo” i „neopoganizm”, jak się zdaje, nie jest konieczne. Możemy zatem powiedzieć, że w związku z brakiem kontynuacji religii przedchrześcijańskich, neopogaństwo musi się opierać na próbach rekonstrukcji, a po części konstrukcji tradycji religijnych⁶. Zwracanie uwagi przez wyznawców na różne aspekty religii (kultowy, społeczno-polityczny itp.) również nie powinno deprecjonować neopogaństwa. Każda religia ma bowiem zarówno wymiar religijny, jak i społeczny.

Neopogaństwo bywa także umieszczane w kontekście New Age oraz Nowych Ruchów Religijnych. Wouter J. Hanegraaff, autor książki *New Age Religion and Western Culture*, dostrzega wprawdzie wiele punktów zbieżnych między tymi ruchami, lecz jest daleki od utożsamiania neopogaństwa z New Age. Jego zdaniem: „Należy odróżnić neopoganizm funkcjonujący w obrębie New Age od innych (wcześniejszych lub współczesnych) prób rewitalizacji wizji świata przedchrześcijańskich kultur europejskich”⁷. Niektóre elementy obu ruchów wyraźnie się jednak przenikają. Można się zastanawiać czy ma-

⁵ R. Okraska, *W kręgu Odyna i Tryglawa. Neopoganizm w Polsce i na świecie (zarys problematyki)*, Biała Podlaska 2001, s. 13. W *Leksykonie religioznawczym* z 1998 roku pojawiają się dwie kategorie: „neopogaństwo” i „neopoganizm”. Mimo to granice obu tych pojęć nigdy nie zostały jasno określone, zob. *Leksykon religioznawczy*, M. Nowaczyk, Z. Stachowski (red.), „Przegląd Religioznawczy” 1998, nr 3/4 (189–190).

⁶ Zwróćmy uwagę na asymilację części filozofii antycznej czy chrystianizację pewnych tradycji z czasów przedchrześcijańskich.

⁷ W.J. Hanegraaff, *New Age Religion and Western Culture. Esoterism in the Mirror of Secular Thought*, New York 1998, s. 78.

my tu do czynienia z inspiracją, czy też z niezależnym powstawaniem analogicznych idei. Aidana A. Kelly, którego opinię Hanegraaff przytacza w swojej książce, konstatuje: „W pewnych obszarach neopogaństwo odpowiada New Age, w innych różni się od niego znacznie, w kilku zaś mniejszych zupełnie się z nim pokrywa”⁸. Jak widać, trudno jednoznacznie dookreślić wzajemne relacje między New Age a neopogaństwem.

Zbigniew Pasek, analizując wypowiedzi powstałe w kręgu New Age i neopogaństwa polskiego, doszedł do wniosku, iż „w wielu przypadkach z trudem dają się precyzyjnie odróżnić idee, jakie głoszą bardzo zróżnicowane środowiska neopogańskie od tych, jakie identyfikujemy z New Age. Ten hybrydyczny ruch kulturowy przynosi wiele zbieżnych wartości i promuje wiele podobnych postaw, jakie znane są neopogaństwu”⁹. Wśród wspólnych obu ruchom elementów wymienia: „przekonanie o równouprawnieniu wszystkich kultur i religii (poza chrześcijaństwem), kult natury [...] indywidualizm, monizm i holistyczne ujmowanie rzeczywistości, soteriologia rozumiana jako kreatywny rozwój, wzmacnianie własnych sił twórczych, prawa natury, pojmowane jako powszechna zasada [...], silny akcent na odpowiedzialność jednostki wobec bliźnich i historii”¹⁰.

Mimo oczywistych zbieżności trudno nie dostrzec elementów wyraźnie je różniących. Przede wszystkim w neopogaństwie brakuje silnie obecnej w New Age

⁸ A.I. Kelly, *Neopagans in the New Age*, cyt. za: W.J. Hanegraaff, dz. cyt., s. 78.

⁹ Z. Pasek, *Neopogaństwo w Polsce a duchowość New Age*, „Państwo i Społeczeństwo” 2008, nr 4, s. 203.

¹⁰ Tamże.

koncepcji kultu miłości. Zamiast tego ruch odwołujący się do przedchrześcijańskich wierzeń bardziej akcentuje siłę, także fizyczną i wartości takie, jak naród, plemię czy rasa, z którymi New Age zupełnie się nie liczy. Neopoganie z kolei nie myślą kategoriami ogólnymi, takimi jak „ludzkość”.

Na koniec należy zadać pytanie, czy możemy zaliczyć neopogaństwo do kategorii Nowych Ruchów Religijnych? Termin ten odnosi się do ruchów, których rozkwit przypada na lata sześćdziesiąte XX wieku i wiąże się z kontestacją wartości cywilizacji zachodniej oraz z poszukiwaniami nowej duchowości. Pomijając pierwsze kroki ku wierzeniom przedchrześcijańskim, za jakie uważa się XVIII-wieczne zainteresowanie druidami, należy zauważyć, iż w ruchu neopogańskim obecne są zarówno ugrupowania, których tradycja sięga XIX i początków XX wieku, jak i takie, które powstały w drugiej połowie wieku XX. Innymi słowy, przynajmniej część środowisk neopogańskich z racji czasu powstania możemy zaliczyć do Nowych Ruchów Religijnych. Inne jednak nie poddają się takiej klasyfikacji. Łącznikiem jest tu, jak się zdaje, jedynie zainteresowanie dziedzictwem przedchrześcijańskim i próba jego urzeczywistnienia w czasach współczesnych.

Ruch neopogański posiada zatem wiele oblicz. W dalszej części książki spróbujemy przedstawić historię głównych kierunków neopogaństwa zarówno w Polsce, jak i na świecie, starając się podkreślić te elementy, które je różnią i które je łączą.

Spis treści

1. Wstęp	7
2. Kwestie terminologiczne i definicyjne	9
3. Historyczne korzenie neopogaństwa	15
Próby odrodzenia wierzeń przedchrześcijańskich we wczesnym chrześcijaństwie i w cesarstwie bizantyjskim	15
Wątki neopogańskie w XVIII i XIX wieku	20
Rozwój zainteresowania przedchrześcijańską Słowiańszczyzną w Polsce w XIX i XX wieku	37
Ruch neopogański w Polsce po 1989 roku	54
Neopogaństwo w Europie Zachodniej	64
Ásatrú	73
Druidyzm	78
Neopogaństwo w krajach postradzieckich	83
Międzynarodowe organizacje zrzeszające ruchy neopogańskie	92
4. Koncepcja człowieka	95
5. Panteon	143
6. Zaświaty	165
7. Kult	179
8. Miejsca święte	219
9. Neopaganie a polityka	227
10. Zakończenie	235
 Bibliografia	 245